

РОЗВИТОК ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ

Бондар Інна Олександрівна

асистент кафедри психології, логопедії
та інклюзивної освіти,

Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Замкова Анастасія Борисівна

студентка спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Мовлення є першим засобом комунікації, пізнання та соціальної взаємодії, а його правильний розвиток у дошкільному віці є запорукою успішної адаптації дитини в суспільство. Однак, у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) спостерігаються суттєві труднощі у засвоєнні мовленнєвої системи. Вони мають обмежений словниковий запас, труднощі з граматичним оформленням висловлювання, порушення зв'язного мовлення, що ускладнює їхню соціалізацію та навчальну діяльність.

ЗНМ – складне мовленнєве порушення, яке проявляються у дітей через порушення формування усіх складових мовленнєвої системи, які стосується звукової, та смислової її сторони, за умови нормального слуху та інтелекту. [2]

ЗНМ є одним із найбільш поширених мовленнєвих порушень, які значно впливають на розвиток та життя дитини. Причини та механізми порушення мають різні фактори впливу. До них можна віднести різноманітні несприятливі фактори як у внутрішньоутробному розвитку (сильний токсикоз, гіпоксія, резус-конфлікт), так і під час пологів (родові травми, травми голови), а також у ранньому дитячому віці (брак мовленнєвого спілкування, двомовність, педагогічна занедбаність).

Виділяють *два основних підходи* класифікації ЗНМ. Перший підхід був запропонований Р.Є. Левіною – *психолого-педагогічний*. Другий підхід був

описаний у роботах Є. М. Мастюкової – *клінічний*.

В межах психолого-педагогічного підходу Р.Є. Левіна виділяла три рівня, однак пізніше завдяки дослідженням (Т.Б. Фелічевої) вдалося виділити ще один рівень:

I рівень – окреслюється повною або практично повною відсутністю мовленнєвих засобів спілкування - «безмовні діти»;

II рівень – характеризується «зачатками загальновживаного мовлення», бідністю словникового запасу й наявністю явищ аграматизму;

III рівень – окреслюється наявністю розгорнутого мовлення, яке водночас супроводжується частковим фонетико-фонематичним і лексико-граматичним недорозвиненням.

IV рівень – визначається більш розвиненими мовленнєвими навичками, однак мовлення все ще не досягає вікової норми. Всі елементи мовлення дещо порушені. [1]

Є. М. Мастюкова у своїх роботах обґрунтувала клінічні прояви ЗНМ та виокремила три рівня ускладнень:

- у *першій групі* дітей присутні ознаки ЗНМ, попри відсутність порушень пізнавальної діяльності. Локальних уражень ЦНС не виявлено, однак зафіксована незначна затримка розвитку й зрілості функцій та структур мозку;
- *друга група* дітей має ЗНМ поєднане з рядом психологічних і неврологічних синдромів;
- *третья група* дітей має виражено глибокі ураження коркових мовленнєвих зон мозку (переважно зони Брока). Це найстійкіше недорозвинення всіх аспектів, видів і форм мовлення. [3]

У дошкільнят з ЗНМ виділяють деякі особливості в порушенні лексико-граматичній складовій мовлення. У дітей виникають труднощі з підбором та комбінуванням лексико-граматичних засобів для вираження своїх думок. Це обумовлено несформованістю мовних операцій, в процесі яких здійснюється граматичне конструювання. [7]

Порушення лексики в дітей з ЗНМ характеризується обмеженим

словниковим запасом, значній різниці між обсягом активного й пасивного словника, неправильне використання слів та не розумінні значення великої кількості слів. [4]

Особливістю словникового запасу дітей з ЗНМ є неточне вживання слів, що проявляється в вербальних парафазіях. Досить часто зустрічаються заміни слів, що належать до одного семантичного поля або входять до спільного родового поняття (миска – тарілка; лікоть – рука). Неточності у використанні слів мають різний характер: в одному випадку слова вживаються у надто широкому значенні, а в іншому – у надто вузькому. Подекуди діти використовують слово тільки в конкретному контексті, не вводячи його в інші мовленнєві ситуації. Отже, розуміння і використання слів у дітей переважно носить ситуативний характер. [6]

У дітей проявляються грубі помилки при використанні лексико-граматичних конструкцій, зокрема:

- плутанина у відмінкових формах;
- неправильне вживання роду, числа та часу дієслів;
- часте застосування іменників у називному відмінку замість необхідних відмінків;
- відсутність узгодження іменників з прикметниками;
- невміння узгодження іменників з числівниками. [7]

Затримка розвитку граматичних структур проявляється у складнощах з їх засвоєнням, використанням, розумінням та поєднанням. Діти зазвичай будують прості речення, без застосування складних граматичних конструкцій, часто вживання неправильної форми слів. Синтаксична структура є слабкою та обмеженою, що робить дуже складним, а іноді й неможливим самостійне конструювання речень або утворення складних речень (складносурядних й складнопідрядних). Виникають труднощі з правильним використанням часових форм, сполучників та інших граматичних елементів. Спостерігається порушення здатності словотворення та використання синтаксичних елементів мовлення, зокрема вміння будувати різні типи речень із застосуванням

словозміни. [5]

Питання розвитку лексико-граматичної сторони мовлення у дошкільників з ЗНМ є актуальним напрямком логопедичної роботи, який потребує комплексного підходу та використання ефективних методик корекції. Ось деякі з них, які можна використовувати:

Ігрова методика. Так, як гра є провідною діяльністю дошкільників то ця методика допоможе створити природне та цікаве середовище в якому діти зможуть засвоювати нові слова та граматичні структури. Реалізація методики здійснюється через підбір та використання спеціальних ігор направленість яких залежить від мети та теми заняття (ігри на засвоєння нових слів чи узгодження словосполучення). Також варто використовувати сюжетно-рольові ігри, адже вони розвивають зв'язне мовлення. Коли діти відтворюють життєві ситуації то вчаться вести та підтримувати бесіду, це допомагає їм краще орієнтуватися у мовних ситуаціях, розвиває комунікативні навички та навички побудови зв'язних висловлювань. Методика художньої літератури. Методика сприяє комплексному впливу на всі компоненти мовленнєвої діяльності. Читання художніх творів допоможе збагатити словниковий запас дитини (познайомити з новими словами, їх значенням та контекстом вживання), завдяки повторенню лексики у різних мовленнєвих ситуаціях діти краще запам'ятають і поступово вводять нові слова у своє мовлення. Казки, оповідання, вірші містять правильну побудову речень (узгодження слів відповідно до мовних норм), яку діти чують і можуть наслідувати у власному мовленні. Крім того, регулярне прослуховування текстів полегшує засвоєння правил словозміни та словотвору, що є важливим аспектом подолання аграматизмів. Діти вчаться відповідати на запитання, переказувати, складати власні розповіді це впливає на розвиток зв'язного мовлення. Логопед має добирати спеціальні художні тексти, які будуть відповідати віковим, мовленнєвим, емоційним особливостям дитини.

Методика інноваційних технологій. Завдяки поєднанню візуальних, аудіальних та кінестетичних способів подання інформації, сучасні технології допомагають дітям швидше засвоїти лексичні одиниці, оволодіти

граматичними конструкціями. Використання комп'ютерних технологій, інтерактивних логопедичних програм, ігор та мультимедійних засобів значно допоможуть у формуванні мовних навичок, адже дають змогу багаторазового повторення матеріалу, миттєвий зворотній зв'язок та різну спрямованість (вивчення нових слів, закріплення правильної вимови). Залучення різних сенсорних каналів (використання артерапія, Су-Джоку, пісочна терапія та інші види творчої діяльності) допоможуть краще засвоювати граматичні правила, асоціюючи їх із конкретними образами чи рухами. Для запам'ятовування слів, їх значення, граматичних форм та поєднання з іншими словами можна використовувати Скрайбінг, технологію «Клейстер», «Інтелектуальну карту», мнемотаблиці. Методика LEGO-технологій. Завдяки маніпуляціям із конструктором, діти не лише отримують можливість розвитку дрібної моторики, яка безпосередньо впливає на мовленнєві центри мозку, але й засвоюють нові слова, граматичні конструкції та розширюють активний словниковий запас. За допомогою різнокольорових цеглинок можна наочно моделювати мовні конструкції (узгоджувати слова в реченні, використовувати відмінкові закінчення, формувати множину іменників, засвоювати порядок слів у реченні) це дозволить дітям сприймати граматику не лише на слух, а й у вигляді зорових та тактильних образів, що значно полегшить запам'ятовування. Розвивається зв'язне мовлення, адже у процесі моделювання діти описують свої дії, формулюють речення, складають розповіді про побудовані об'єкти і це допомагає їм послідовно та логічно висловлювати думки.

Таким чином, завдяки інтеграції цих методик у логопедичну практику створюються сприятливі умови для розвитку та корекції лексико-граматичної сторони мовлення, що сприяє успішній соціалізації та підготовці дітей до подальшого навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуменюк О.С., Пацула І.Н., Павлюк А.С. Психолого-педагогічні характеристики дітей із загальним недорозвиненням мовлення та роль

психолого-педагогічної характеристики в організації корекційно-розвиткового процесу з дітьми. Перспективи та інновації науки. 2022. № 9(14). С. 113–126.

2. Дідкова Л.М. Теоретичне обґрунтування проблеми загального недорозвинення мовлення: історичний аспект. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : соціально-педагогічна. 2010. № 15. С. 127-132.

3. Керик О.Є. Особливості особистісного та соціального розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Актуальні питання корекційної освіти. 2016. № 7. С. 228-231.

4. Ковальова О.М. Формування антонімічного словника у старших дошкільників із ЗНМ III рівня. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (4 квітня 2014 р.), м. Суми, 2014. С. 115–118.

5. Літовченко О.В., Надієвська І.А. Формування навичок словозміни у дітей 5–6 років з загальним недорозвиненням мовлення. Інноваційна педагогіка. 2023. № 61, т. 2. С. 54-58.

6. Махукова Т.В. До проблеми особливостей лексико-граматичного структурування мовленнєвих висловлювань у дітей із ЗНМ II рівня. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. № 24. С. 158-165.

7. Притиковська С. Д., Архипова А.І. Особливості формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей в нормі та при ЗНМ. Проблеми реабілітації: збірник наукових праць (матеріали науково-практичної конференції) м. Одеса, 2023. С. 102–106.